

Marija Znika

SINONIMNOST, SEMANTIČKA ZALIHOST I OBAVIJEST NA PRIMJERIMA

U ovom ćemo se radu* osvrnuti na sinonimnost, sintaktička obilježja, semantičku zalihost, semantičku složivost i obavijest u hrvatskom jeziku, na glagolskim ekvivalentima u dvojezičnom rječniku¹ i na rečenicama jednoga tipa usmene komunikacije: vijestima².

1. Gramatički pravilno oblikovana rečenica hrvatskoga jezika nije dostatna garancija da se tom rečenicom i izreklo ono što se namjeravalo izreći i da je obavijest koja se njome prenosi dobro strukturirana i s gledišta sugovornika dobro oblikovana³, dakle razumljiva, pa onda i upotrebljiva.

Kad učimo neki jezik, nužno je učiti ne samo značenja riječi i pravila po kojima se one slažu u rečenicu nego i to koja se značenja jedne riječi slažu sa značenjima koje druge riječi, koja su semantički kompatibilna⁴ (značenjski snošljiva). Svjesno ili nesvjesno učimo i to kako da sa što manje riječi jasno i razumljivo iskažemo ono što želimo. Drugim riječima: učimo ekonomizirati u jeziku: s malo jezičnih sredstava izreći jasnu obavijest o čemu, a da zalihost, u normalnim okolnostima, uz normalnu buku u kanalu, ne bude pretjerano visoka, ali ni previše niska⁵. Pitanje doziranja zalihosti ne može se propisati jer ovisi o više čimbenika,

* Rad je napisan 10. siječnja 1995. godine.

¹ Njemačko-hrvatski enciklopedijski rječnik što se izrađuje u okviru Slavenskoga seminara Sveučilišta u Mannheimu i Zavoda za hrvatski jezik u Zagrebu.

² Riječ je o radijskim i televizijskim vijestima.

³ Može se reći i da dobro odgovara komunikativnoj ulozi. Taj termin upotrebljava J. Silić, govoreći o aktualizaciji komponenata osnovnoga semantičko-gramatičkoga reda komponenata, u radu: *Red riječi s gledišta aktualnoga raščlanjivanja rečenice*, Prilozi za VIII. kongres jugoslavenskih slavista, Zagreb, 1977., str. 87-126.

⁴ O semantičkoj složivosti usp., uz ostalo, D.N.Šmelëv, *Sovremennyj russkij jazyk (Leksika)*, Prosvješćenie, Moskva, 1960., str. 216-217; M. Znika, Odnos atribucije i predikacije, HFD, Zagreb, 1988., str. 69-95.

⁵ Raspon u kojemu se mora kretati obavijest ide od potpune semantičke zalihosti (tip: bijeli snijeg) do potpune nezalihosti (tip: kvadratna kugla). Isto, str. 83-84. O obavijesti i zalihosti usp.: R. Katičić, *Jezikoslovi ogladi*, ŠK, Zagreb, 1971., str. 194: "Eksplicitnost je povećanje zalihosti. Zbog osiguranja prenošenja obavijesti obavijesne mogućnosti jezika u velikoj su mjeri zalihosne. To znači da jezik daje znatno više obavijesti nego je neophodno potrebno za ispravno razumijevanje

npr. o uvjetima u kojima se komunicira⁶, o pojedinačnom znanju gramatičkih pravila jezika kojim se komunicira, a posebno o znanju značenja riječi (osobito višeznačnih) u njemu. U našem slučaju dva su čimbenika posebno važna: s jedne je strane, situacijski i(li), drži Zgusta, verbalni kontekst⁷ iznimno bitan. On pridonosi boljem i bržem razumijevanju izrečenoga. S druge strane, na razumijevanje utječu specifično oblikovani tekstovi, npr. oni u dvojezičnim rječnicima, gdje riječi jednog jezika mora odgovarati jedna ili nekoliko riječi drugoga jezika (kontrastivni korespondent, tj. prijevodni ekvivalent)⁸ i gdje većinom nema rečeničnih primjera, a ni kontekstualnih ograničivača, koji bi mogli usmjeriti izbor ili olakšati razumijevanje.

2. Govorimo li o dvojezičnim rječnicima, približna je sinonimija u jeziku⁹ na koji se prevodi moguća na razini općenite¹⁰, točnije: denotirane značenjske ekvivalencije. Pokazati, pak, nesinonimičnost takvih približnih sinonima najlakše je moguće u upotrebi i konotaciji. Ako je riječ o rječniku, nesinonimičnost je lakše pokazati u nizu užitih i(li) sekundarnih (neprenesenih i prenesenih) značenja koja se daju dobro uočiti, osobito u primjerima rečenica ili izričaja, bolje nego u tzv. osnovnom značenju ("glavi značenja"). Potvrđuje to i niz primjera bliskoznačnih glagola, kao npr. uzjahati i zajahati, osramotiti i obeščastiti itd. Dopune uz zajahati i uzjahati pokazuju da im je zajednička ona u akuzativu sa sintaktičkom oznakom [+ živo]: zajahati konja, magarca ili koju drugu životinju. Dopuna u akuzativu sa sintaktičkom oznakom [- živo] nije moguća uz glagol zajahati, nego samo uz glagol uzjahati¹¹. Nešto drugačije odnose pokazuju glagoli osramotiti i

vijesti." Isti, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, JAZU i "Globus", Zagreb, 1986., str. 17.

⁶ Uvjeti komuniciranja posebno su otežani u radijskim i televizijskim vijestima kad se u što manje vremena želi priopćiti što više vijesti, pa se i prebrz tempo čitanja vijesti može osjećati kao buka u kanalu. Stoga o načinu oblikovanja iskaza i čitanja vijesti namijenjenih najširoj javnosti valja posebno povesti računa.

⁷ Riječ je o njegovu djelu: *Manual of Lexicographie*, Mouton, The Hague, Academia, Praha, 1971. Preveo: D. Šipka, *Priručnik leksikografije*, I. izd. "Svjetlost", Sarajevo, 1991., str. 27 i d.

⁸ Tim se terminima služi V. Ivir, u radu: *Prevodilac kao korisnik rječnika: leksikografija i prevodjenje*, Rječnik i društvo, Zagreb, 1993., str. 142.

⁹ Približna sinonimija ili bliskoznačnost. Usp. i M. Samardžija, *Leksikologija hrvatskoga jezika*, ŠK, Zagreb, 1995., str. 18.

¹⁰ Termin opće značenje riječi upotrebljava se ponekad umjesto kontekstno neovisno, denotirano značenje i ono stoji u opoziciji s pojedinačnim, posebnim, situacijski vezanim, konotiranim značenjima neke riječi. Distinkcija denotacija, konotacija i tu je prisutna, ali je izražena drugim terminima. Kritiku takvih učenja o značenju izriču mnogi. U L. Zguste nalazimo kao glavne komponente leksičkoga značenja termine: designacija, konotacija, i (moguće) domena primjene. On u bilješci kaže: "Ono što zovemo designacijom često se zove denotacija." Isto, str. 32 i d. Usp. i Ch. Stetter, *Erkenntnistheoretische Grundfragen der Linguistik*, Stuttgart, 1979. Prijevod: M. Stančić, *O koncepciji historijsko-pragmatičke lingvistike*, Republika, br. 11-12, Zagreb, 1987., str. 139 i d.

¹¹ Tvrdi V. Anić u *Rječniku hrvatskoga jezika*, II. izdanje, Zagreb, 1994., s.v.

obeščastiti. U jednomu od svojih danas običnih značenja ('nanijeti sramotu čijoj časti, čijem dobru glasu')¹² moguće su uz njih istovrsne dopune u akuzativu, i to sa sintaktičkom oznakom [+ živo] i [+ ljudsko] ili [- živo] i [- ljudsko]¹³.

3. Znano je da se značenje svake riječi upotrebom može suziti i precizirati, čime se može automatski dokinuti i sinonimijski¹⁴ odnos među riječima, pa tako i među glagolima koje analiziramo. Istodobno se može širiti lepeza mnoštva suženih značenja.

Ako se denotirana značenja glagola podijeliti i razdijeliti i mogu smatrati blisko značnim, približno sinonimnim (u značenju 'dati komu što'), čemu pridodnose i istovrsne dopune¹⁵ (objekti u istim padežima: podijeliti komu što, razdijeliti komu što), njihova je upotreba u suženijim značenjima i njihova konotirana upotreba¹⁶ jasan pokazatelj njihove rastuće (ne)sinonimičnosti¹⁷:

podijeliti/razdijeliti hranu/odjeću

podijeliti/razdijeliti humanitarnu pomoć¹⁸

podijeliti/razdijeliti učenicima bilježnice...

ali samo: podijeliti¹⁹ učenicima pljuske.

Otuda je jasno da stupanj blisko značnosti raste sa stupnjem apstraktnosti izričaja: što su značenja glagola (ili imenica, npr.) apstraktnija, to je stupanj blisko značnosti viši i obrnuto. Drugim riječima: što je izričaj bliži denotaciji, a dalje

¹² Isti, nav. dj.

¹³ Uz drugo značenje glagola obeščastiti u istom je rječniku oznaka arh. ('silovati, oduzeti djevičanstvo, nevinost/ob./djevojci'), pa ga stoga izostavljamo iz analize.

¹⁴ N. M. Šanskij, *Leksikologija suvremenog ruskog jezika*, Prosvešćenje, Moskva, 1972., str. 51 i d. Proširivanje značenja ovdje nas ne zanima.

¹⁵ Analizirajući homonimiju u hrvatskom jeziku, M. Samardžija isto tako govori o dopunama, ali i o sintaktosemantičkim okolinama: "Glagoli iz drugog primjera ne razlikuju se po broju, nego po semantičkoj naravi dopuna kojima otvaraju mjesto... izdati 1: novac; izdati 2: knjigu; izdati 3: tajnu... Postupak analize sintaktosemantičkih okolina znatno bi olakšao ni u jednom jeziku postojeći popis svih okolina svih riječi..." *Homonimi u hrvatskom književnom jeziku*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 24, Zagreb, 1989., str. 21. Moguće dopune razdijeliti što na što i sl. ovdje nećemo razmatrati.

¹⁶ U rečenicama ili izričajima (oni su opet rečenice) u kojima je moguće i izostavljanje dopune u dativu, pri čemu se preostala i nužna dopuna u akuzativu može realizirati kao što konkretno ili apstraktno.

¹⁷ Analiza tvorbenoga gnijezda obiju riječi vjerojatno bi to potkrijepila. Za ilustraciju navodim samo dvije imeničke tvorenice od tih dvaju glagola: podjela i *razdjela te *podio (podjel) i razdio (razdjel), pri čemu riječi sa zvjezdicom smatram neovjerenima u hrvatskom jeziku.

¹⁸ Tu je riječ pomoć konkretizirana i misli se na stvari: odjeću, namirnice i sl.

¹⁹ U Anićevu Rječniku hrvatskoga jezika (II. izdanje, Novi Liber, Zagreb, 1994. nisu zabilježene fraze podijeliti komu pljuske ("ispljuscati koga"), a ni razdijeliti komu pljuske. U Matešićevu *Frazeološkom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ŠK, Zagreb, 1982. nalazimo samo podijeliti komu riječ.

Razdijeliti učenicima pljuske razumijevam kao malo pljusaka jednoj grupi učenika, a malo drugoj, dok podijeliti učenicima pljuske razumijevam kao dati svakom učeniku po pljusku, dakle distributivno.

je od konotacije, to mu se povećava stupanj moguće bliskoznačnosti. Stupanj astraktnosti i stupanj bliskoznačnosti stoje u upravo proporcionalnom odnosu, a denotacija i konotacija u obrnuto proporcionalnom odnosu. Iz toga se može izvući načelani zaključak o količini bliskoznačnih riječi na denotativnoj i konotativnoj razini: ona je na denotativnoj razini sigurno veća nego na konotativnoj razini. Znano je da se riječima upotrebom ograničuje i sužava značenje: sužavaju ga, uz ostalo, i druge riječi u rečenici s kojima prve stoje ne samo u odnosima gramatičke zalihosti nego i u odnosima semantičke zalihosti²⁰ i restrikcije. Kao što izbor predikata otišao je isključuje izbor riječi nekih gramatičkih odlika kao subjekta (npr. imenice ženskoga i srednjega roda), tako i izbor upravo tih riječi isključuje i izbor riječi nekih gramatičkosemantičkih odlika kao subjekta: list, duh npr., a otvara mogućnost za uvrštavanje nekih drugih: čovjek, konj, vlak...

Semantičkom strukturacijom svake riječi predviđene su i mogućnosti njezine semantičke kompatibilnosti²¹, pa se one, po potrebi, mogu aktualizirati.

4. Frazama i idiomima zadane su stalne²² sastavnice, i riječi i njihovi oblici, pa sinonimne i ine parafraze (promjene članova i oblika sastavnica) uglavnom nisu moguće. Tako je fraza: mišljenja su bila podijeljena ("neki su ljudi mislili jedno, a neki drugo o istome") posve prihvatljiva i jasna, za razliku od pokušane sinonimne varijacije:

*mišljenja su bila razdijeljena

koja je neovjerena.

Kako je za pravilnu upotrebu riječi svakoga jezika nužno znati (barem one najčešće) kontekste (upotrebe) u kojima se pojedina riječ iz rječnika može pojaviti, držim nužnim u većem dvojezičnom (i ne samo dvojezičnom) rječniku dodati uz pojedina značenja riječi ili primjere iz kojih će biti vidljiv kontekst u kojemu je

²⁰ O zalihosti (redundantnosti) pišu i: R. Jakobson, *Fundamentals of Language*, s 'Gravenhage, 1956; u prijevodu na srpskohrvatski pod naslovom: Roman Jakobson, *Linguvistika i poetika*, Nolit, Beograd, 1966., str. 184 i d.; A. Martinet, *Langue et fonction*, Gonthier, Paris, 1969., u prijevodu N. Kovača, *Jezik i funkcija*, Sarajevo, 1973., str. 69 i d.

²¹ O semantičkoj složivosti usp., uz ostalo, D. N. Šmelev, *Sovremennyj russkij jazyk (Leksika)*, Prosvješćenie, Moskva 1960., str. 216-217; M. Znika, *Odnos atribucije i predikacije*, HFD, Zagreb, 1988., str. 69-95.

Naznake o semantičkoj složivosti riječi nužne su i na standardnojezičnoj razini, a pogotovo na razini razgovornoga jezika. Poznat je primjer njemačke riječi Freund 'prijatelj'. Uz tu se riječ mogu uvrstiti pridjevi kao: dobar, vjeran, drag, školski, poslovni i sl.: Er ist ihr guter Freund. Upotrijebi li se ta riječ bez sukladna atributa, razumijeva se u razgovornom jeziku u drugom značenju: 'ljubavnik' (Er ist ihr Freund). To potvrđuje i G. Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, (1991.) s.v. Freund.

²² U frazama još postoji mogućnost variranja bliskoznačnim glagolima i mogućnost promjene glagolskih oblika (npr. biti/ostati svoje glave; ostao je svoje glave; za strinino zdravlje/za koje babe zdravlje), za razliku od idioma u kojima su zadane i sastavnice i njihovi oblici (npr. nisu to čista posla; mačji kašalj; na pasja kola). Usp., uz ostalo, i moj rad *Odnos atribucije i predikacije*, str. 75-80 i 129, gdje se navodi literatura o tome.

ta riječ upotrijebljena (i u kakvu se upotrebljava) ili kakva druga²³ ograničenja, a u rječnicima manjega opsega treba navesti neke ograničujuće elemente koji će omogućiti proizvodnju ne samo gramatički korektnih nego i smislenih rečenica koje su za svrhovitu komunikaciju osobito bitne i govornicima kojima je neki jezik materinski, a pogotovo strancima koji će bez takvih podataka biti izgubljeni, da ne spominjemo još i aspekatske probleme ovdje navedenih, a i ostalih glagola.

5. Da bi jezik od svoje potencije mogao dospjeti do svoje i gramatički, i semantički, i obavijesno prihvatljive realizacije, nužni su putokazi: podaci koji sa drže ograničenja što usmjeruju govornike da pravilno izabiru na svim jezičnim razinama, da ostvaruju taj jezik po pravilima baš toga, a ne kojega drugoga jezika i da rečenice strukturiraju tako da se njima na najekonomičniji način izriču željene obavijesti.

Kad smo rekli da je navođenje kontekstualnih ograničenja bitno za strance, ali i za one kojima je hrvatski jezik materinski, mnogi bi mogli pomisliti da barem značenja riječi svojega jezika znamo i da ih pravilno uklapamo u rečenicu. Primjeri²⁴ pokazuju da i tu ima problema i da su značenjske pogreške moguće i u vlastitom jeziku. Evo jednoga takva primjera:

Povremeno ćemo prenositi i na prvom programu zbog golemih slušatelja u dijaspori.²⁵

Uzima se da su zbirna imenica slušateljstvo ('i muškarci i žene') i plural imenice slušatelj, dakle slušatelji (1. 'samo muškarci', 2. 'i muškarci i žene') u jednomu značenju istoznačni, međusobno zamjenjivi: jedno je od značenja obiju imenica zbirno i obuhvaća pripadnike obaju spolova, pa su, u tome zbirnom značenju, te dvije imenice, kad stoje same, bez atributa, ali i uz neke attribute, u većini primjera doista zamjenjive:

Obratio se slušateljima biranim riječima.

Obratio se slušateljstvu biranim riječima.

Poštovani (dragi, naši...) slušatelji...

Poštovano (drago, naše...) slušateljstvo...

Te se dvije imenice, ovisno o broju, pojedinačnom značenju i o tomu značenju pripadnim sintaktičkim oznakama, vidjet ćemo dalje, i slažu i razlikuju u sintaktičkoj oznaci: uz imenicu slušatelj može se staviti sintaktička oznaka [+ konkretno], jer je on konkretna jedinka, što je njezino prvo značenje, ali i [- konkretno] uz njezino drugo, zbirno značenje. Stoji li ta imenica u množini, prenose se i njezina značenja i sintaktičke oznake u množinu, pa se uz riječ slušatelji može

²³ Takvu obradu nalazimo u francuskim rječnicima, npr. u *Petit Robertu*, Pariz, 1986. Usp. npr. riječ famille gdje se uz jedno od njezinih figurativnih značenja dodaje ograda: s pridjevom ili determinativom.

²⁴ Riječ je o vijestima objavljenim u javnim glasilima, posebno na radiju i televiziji.

²⁵ Primjer s HTV-a zabilježen 1.11.1994.

staviti ili sintaktička oznaka [+ konkretno] ili [+ apstraktno]. U prvom je slučaju riječ o više razabirljivih, konkretnih pojedinaca. U tomu se značenju uz riječ *slušatelji* može staviti sintaktička oznaka [+ konkretno]. Kad se riječju *slušatelji* iskazuje mnoštvo pojedinaca, shvaćenih kao cjelina (njihova pojedinačna razlučljivost iz mnoštva zanemarena je), uz tu se imenicu može staviti sintaktička oznaka [+ apstraktno].

Kako uz riječ *slušateljstvo* nije moguća sintaktička oznaka [+ konkretno], već samo [- konkretno], tj. [+ apstraktno], te dvije imenice i mogu biti sinonimi samo pod uvjetom da se imenica *slušatelj* u množini razumijeva kao skup nerazabirljivih²⁶ pojedinaca i da uz to značenje stoji sintaktička oznaka [+ apstraktno].

Pri upotrebi koje od tih dviju imenica (bez atributa) uglavnom se ne mora voditi računa o njihovim sintaktičkim oznakama. Može se izabrati jedna ili druga. Ako se uz koju od njih želi uvrstiti kakav atribut, moraju se uzimati u obzir značenja tih imenica i njihove sintaktičke oznake jer u svezi s atributom mogu nastati neovjerene rečenice. Što bi mogao biti uzrok neovjerenosti takvih rečenica? Uz obje se imenice mogu uvrstiti isti pridjevi za koje se može reći da su približni sinonimi, kao npr.: *golem*, *ogroman*, *velik*. Uzmimo za primjer upravo pridjev *golem*, koji je i potvrđen u citiranoj rečenici.

Pridjev *golem* može dolaziti kao atribut i uz imenice sa sintaktičkom oznakom [+ konkretno] (*golemo* stablo, npr.) i uz imenice sa sintaktičkom oznakom [+ apstraktno] (*golema* tuga /jad). Imenica *slušatelja* genitiv je množine od imenice *slušatelj*²⁷ i označuje vršitelja radnje. *Slušatelj* u jednini ima u upravo navedenom značenju sintaktičku oznaku [+ konkretno]. Po tome bi uz tu imenicu morao moći biti uvršten kao gramatički i semantički ovjeren atribut i pridjev *golem* s jednom od navedenih, a sukladnih sintaktičkih oznaka: s onom [+ konkretno]. I jest. Ali onda kazuje nešto o fizičkim osobinama imenice *slušatelj* u tome prvomu značenju uz koje se može staviti sintaktička oznaka [+ konkretno]. Izabere li se množinski oblik iste imenice, njime se može izricati i značenje 'više razabirljivih pojedinaca muškoga roda koji slušaju', uz koje se značenje može staviti sintaktička oznaka [+ konkretno], i značenje 'skup, mnoštvo nerazabirljivih pojedinaca i muškoga i ženskoga roda koji slušaju', a u tomu se zbirnomu značenju toj imenici može staviti sintaktička oznaka [+ apstraktno]. Pridjev *ogroman* sa sintaktičkom oznakom [+ apstraktno], u značenju 'jako velik', morao bi se

²⁶ Time se otvara i problem kategorije broja te brojivosti i nebrojivosti imenica i njihovih pojedinačnih značenja. O tomu kod nas, koliko znam, nema temeljnih istraživanja, a pogotovo ne primijenjenih u analizi sinonimije. Manji je problem opisivati sinonime ako se uzmu, npr., dvije monosemne imenice u jednini. Znatno je teže pokazati sinonimnost ako se analizira imenica koja oblikom jest jednina, ali joj značenje ne mora biti jedninsko, pa usporedi s drugom, npr. polisemnom imenicom, koja s dva broja izriče i dva značenja (i jedninsko i množinsko) ili samo jedno od njih.

²⁷ Tvorbenom bi se preoblikom tu imenicu opisalo kao vršitelja radnje: onaj koji sluša = slušatelj.

moći složiti i s imenicom u množini kad ona ima sintaktičku oznaku [\pm apstraktno]. Razloge nemogućnosti uvrštavanja pridjeva *golem* uz imenicu *slušatelji*, za koju iz samoga njezina oblika ne možemo sa sigurnošću reći u kojemu je značenju i s kojim sintaktičkim oznakama upotrijebljena, vidimo u činjenici da pridjev *ogroman*, i s oznakom [+ konkretno] i s oznakom [+ apstraktno], izriče isto značenje: 'veličinu čega, bilo konkretnog bilo apstraktnog'. Navedena bi rečenica s pridjevom *golem* kao atributom bila posve prihvatljiva i odmah jasna da je riječ o veličini slušatelja u dijaspori, da se mislilo na njih kao fizičke osobe (slušatelj u prvom od navedenih značenja) koje onda doista mogu imati sintaktičku oznaku [+ konkretno] i gdje bi onda pridjevi *golem*, *ogroman*, *velik* (*velik* čak i s prilogom za pojačavanje značenja *jako: jako velik*) kao atributi bili doista zamjenjivi. Međutim, iz konteksta se jasno moglo razabrati da namjera zapravo nije bila govoriti o veličini (o fizičkom izgledu) slušatelja u dijaspori, već o tome koliko će ih slušati prijenos. Riječ je, dakle, o količini.

Kako otkriti u kojemu je značenju i s kojim sintaktičkim oznakama imenica *slušatelji* upotrijebljena? Kao pomoćno sredstvo može poslužiti koja druga riječ, najbolje imenica čije je leksičko značenje (i uz njega vezane sintaktičke oznake) nedvojbeno. Jedna od riječi koja ispunjava takve uvjete jest imenica *broj*, a ona se iz konteksta mogla i naslutiti. Nije, naime, bilo riječi o veličini, o fizičkom izgledu konkretnih pojedinaca (*slušatelja*), nego o njihovom broju, o tome koliko će ih slušati spomenuti prijenos utakmice, o njihovoj količini. Imenica *broj* ima nama zanimljivu sintaktičku oznaku [- konkretno], dakle [+ apstraktno], koja, istina, dopušta da se uz *broj* uvrste pridjevi kao: *golem*, *velik*, *ogroman*, ali ne u smislu veličine s oznakom [+ konkretno], ne u fizičkom smislu, što sugerira sama imenica *slušatelji*, čija sintaktička oznaka dominira u izričaju *golemi slušatelji* i nameće potrebu da i sintaktička oznaka pridjeva bude s njom u tome usklađena.²⁸ Kad se uvrsti imenica *broj* uz riječ *slušatelji*, postaje u izričaju zbog *golemog* broja slušatelja dominantnom imenica *broj* i njezine sintaktičke oznake koje određuju da u svim sastavnicama izričaja postanu očite sintaktičke oznake [+ apstraktno] te da se izričajem kazuje nešto o količini (koja se može kvantificirati, npr., prilozima, ali ne i brojiti), a ne o veličini, o fizičkom izgledu slušatelja.

6. Zabilježena rečenica svjedoči o tome da je nastao nesklad između želje da se govori o nečemu sa sintaktičkom oznakom [+ apstraktno] i izbora imenice i pridjeva sa sintaktičkom oznakom [+ konkretno]. Taj se nesklad, vidjeli smo, može prevladati tako da se uz imenicu *slušatelji* uvrsti još koja druga imenica u funkciji ograničivača i usmjerivača značenja: ona svojom sintaktičkom oznakom pokazuje u kojemu se značenju i s kojom sintaktičkom oznakom u tom primjeru

²⁸ Pravilna bi rečenica trebala glasiti:

Povremeno ćemo prenositi i na prvom programu zbog *golemog broja slušatelja* u dijaspori. Isto se može reći i kraće: *Povremeno ćemo prenositi i na prvomu programu zbog mnogo slušatelja u dijaspori.*

upotrebljava i ima razumjeti imenica *slušatelji*, što je trebalo učiniti, a nije se učinilo, zbog čega se i dobila obavijesno neovjerena rečenica. Imenicom *slušatelji* htjelo se izreći značenje 'slušateljstvo', a imenica *slušateljstvo* ima sintaktičku oznaku [+ apstraktno]. Ako se *slušateljstvo* uvrsti u tu rečenicu, govornik se usmjerava prema odabiru pridjeva koji je semantički složiv s tom imenicom, a onda i prema odabiru onoga značenja pridjeva uz koje se može staviti sintaktička oznaka [+ apstraktno]. Tek se takav pridjev može onda prihvatiti kao semantički i gramatički ovjeren atribut uz imenicu *slušateljstvo*. Uz tu se imenicu svojim sintaktičkim oznakama posve dobro uklapa pridjev *ogroman* u funkciji atributa.

Ako je već izabrana imenica *slušatelji* u jednomu od značenja uz koje ide i pripadna sintaktička oznaka, ne može ona u tom izabranom značenju mijenjati tu svoju sintaktičku oznaku. Uvrštavanjem kakve druge imenice sa sintaktičkom oznakom [+ apstraktno], ovdje imenice *broj* uz riječ *slušatelji*, koja time postaje genitivni atribut, može se težište cijeloga sklopa prebaciti na tu drugu imenicu (*broj*) i na njezinu sintaktičku oznaku [+ apstraktno] koja kao dominantna²⁹ određuje kako se imenica *slušatelj* ima razumjeti: ne kao zbroj fizički egzistentnih pojedinaca, nego kao skup, mnoštvo u kojemu se više ne razaznaju pojedinci kao fizičke konkretne jedinice, pa ni njihove sintaktičke oznake, tj. da se imenica *slušatelj* ima razumjeti u svojem drugom značenju koje je ekvivalentno značenju riječi *slušateljstvo*. U tom značenju imenica *slušatelj* u množini nije složiva s pridjevima kojima se izriče značenje fizičke veličine čega, kao što su upravo spomenuti: *velik*, *golem*, *ogroman*.

Izostavljanjem imenice *broj* u rečenici *...zbog golemih slušatelja...* dobila se u jednom smislu semantički, bolje reći obavijesno neovjerena rečenica. Njezin se izrazom ostvareni sadržaj bitno razlikovao od onoga što se htjelo reći: nastala je pogreška na putu od namjere do realizacije, u kojoj se pogrešnim izborom jednog od značenja imenice *slušatelj* (i njemu pripadnih sintaktičkih oznaka) izabrao i pogrešan pridjev u funkciji atributa. Time se izreklo nešto o obilježju *slušatelja* kao konkretnih osoba, koje, doduše, mogu biti i *goleme* 'jako velike', ali htjelo se riječ *slušatelji* upotrijebiti u drugom, zbirnom značenju, u značenju 'slušateljstvo', što, pak, ima sintaktičku oznaku [+ apstraktno], a uz samu imenicu *slušatelj* u tom značenju ne može se uvrstiti pridjev *golem*.

7. Zaključak

Analizirani primjeri pokazuju iznimnu važnost sintaktičkih oznaka imenica te složivosti njihovih značenja što sve služi kao ograničujući faktor koji onemogućuje stvaranje neovjerenih rečenica, osobito na sintaktičkoj, semantičkoj i obavijesnoj razini.

²⁹ Nukleus atributske sintagme. O tome, uz ostalo, usp. Hansjakob Seiler, *Relativsatz, Attribut und Apposition*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1960.

Sintaktičke oznake služe kao pokazatelj aktualiziranoga značenja neke poli-semne imenice i omogućuju provjeru sinonimičnosti riječi: u našem primjeru s jedne strane imenica, a s druge pridjeva. One su stoga pomoćno sredstvo koje pomaže govorniku pri provjeri pravilnoga izbora jezičnih sredstava za izražavanje željenih sadržaja, a time i za stvaranje gramatički, semantički i obavijesno prihvatljivih rečenica.

LITERATURA

1. V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, II. izd. Zagreb, 1994.
2. P. T. Geach, *Reference and Generality*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1980.
3. V. Ivir, *Prevodilac kao korisnik rječnika: leksikografija i prevodenje*, Rječnik i društvo, Zagreb, 1993.
4. R. Jakobson, *Fundamentals of Language*, s 'Gravenhage, 1956.; u prijevodu na srpskohrvatski pod naslovom: Roman Jakobson, *Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd, 1966.
5. R. Katičić, *Jezikoslovni ogledi*, ŠK, Zagreb, 1971.
6. R. Katičić, *Novi jezikoslovni ogledi*, ŠK, Zagreb, 1986.
7. R. Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, JAZU i "Globus", Zagreb, 1986.
8. G. Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1987.
9. A. Martinet, *Langue et fonction*, Gonthier, Paris, 1969. Prijevod: N. Kovač, *Jezik i funkcija*, Sarajevo, 1973.
10. S. I. Ožegov, *Leksikologija, leksikografija, kultura reči*, Vysšaja škola, Moskva, 1974.
11. M. Samardžija, *Homonimi u hrvatskom književnom jeziku*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 24, Zagreb, 1989., str. 1-71;
12. M. Samardžija, *Leksikologija hrvatskoga jezika*, ŠK, Zagreb, 1995.
13. H. Seiler, *Relativsatz, Attribut und Apposition*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1960.
14. J. Silić, *Red riječi s gledišta aktualnoga raščlanjivanja rečenice*, Prilozi za VIII. kongres jugoslavenskih slavista, Zagreb, 1977., str. 87-126.
15. J. Silić, *Od rečenice do teksta*, Liber, Zagreb, 1984.
16. Ch. Stetter, *Erkenntnistheoretische Grundfragen der Linguistik*, Stuttgart, 1979. U prijevodu M. Stančić pod naslovom: *O koncepciji historijsko-pragmatičke lingvistike*, Republika, br. 11-12, Zagreb, 1987.
17. N. M. Šanskij, *Leksikologija suvremenoga ruskoga jezika*, Prosveščenie, Moskva, 1972.
18. D. N. Šmelev, *Suvremennyj russkij jazyk (Leksika)*, Prosveščenie, Moskva 1960.

19. L. Zgusta, *Manual of Lexicographie*, Mouton, The Hague, Academia, Praha, 1971. Prijevod: D. Šipka, *Priručnik leksikografije*, I. izd. "Svjetlost", Sarajevo, 1991.
20. M. Znika, *Odnos atribucije i predikacije*, HFD, Zagreb, 1988.

Zusammenfassung

SYNONYMIK, SEMANTISCHE REDUNDANZ UND INFORMATIONSWERT AN BEISPIELEN

Im Artikel weist man auf die Wichtigkeit des Kontextes hin, der einer von einengenden Faktoren beim Gebrauch von synonymen Verben ist.

Man hebt die Nötigkeit hervor, dass die einschränkenden Elemente (besonders in einem zweisprachigen Wörterbuch) angeführt werden müssen, die das Formen grammatisch und semantisch annehmbarer Sätze ermöglichen, die genug Auskünfte geben würden und doch nicht zu redundant wären.

Man deutet auch die Rolle von Ergänzungen an, die als angemessene Mittel die Synonymik der analysierten Verben deutlich machen können.

Bei der Analyse von synonymen Substantiven können die syntaktischen Merkmale auf eine auserwählte Bedeutung eines mehrdeutigen Substantivs hinweisen.

Mit Bezug auf die Beispiele von Typus *golemi slušatelji* hebt man die Tatsache hervor, dass die sonst (in einer Bedeutung) synonyme Wörter *slušateljstvo* und *slušatelji* mit dem Attribut *golemi* nicht mehr eindeutig verstanden werden können. Das mehrdeutige Wort *slušatelji* ist in einer von seiner Bedeutungen nicht mit Wort *golemi* als Attribut annehmbar, weil es dann etwas über die Grösse (über die physischen Eigenschaften) der Referenten eine Angabe vermittelt und nicht über ihre Zahl, was die Absicht war. Hier kommt zum Ausdruck die Nötigkeit, dass ein s.g. Signal-Wort eingereiht wird, das durch seine syntaktischen Merkmale zweifellos auf eine der gewünschten Bedeutungen eines mehrdeutigen Substantivs hinweist.

Key words: synonymy, semantic redundancy, information syntactic labels, countability

Ključne riječi: sinonimnost, semantička zalihost, obavijest, sintaktičke oznake, brojivost